

РЕЦЕНЗИЯ

на докторската дисертация на Анета Сакалова на тема “Мобилност на учените в контекста на Европейските изследователски програми”, представена за присъждане на научната и образователна степен “доктор” по научна специалност 05.11.03 „наукознание”.

Рецензент: проф. Елка Тодорова, д.с.н.

Преди да се спре на същността на дисертацията ще отдели внимание на автореферата. Той е в размер на 31 с., обхваща титулна страница, съдържателно описание на труда, списък на авторските публикации по темата на дисертацията и формулировка на приносните моменти в дисертационния труд. Авторефератът отговаря на изискванията и отразява коректно съдържанието на дисертацията, основните ѝ положения и научните ѝ приноси.

Дисертационният труд съдържа увод, три глави, заключение, библиография от 102 заглавия, 38 от които на български език и 64 на други езици, и две приложения.

Основните въпроси, на които задължително отговаря всеки дисертационен труд, са:

1. Актуалност на разработвания проблем и характер на научните приноси по отношение на иновативността, разширяване на съществуващия опит в дадената проблематика и приложението на научните постижения в практиката.
2. Съдържателна структура на труда, ясно формулирани цел, предмет, задачи и заключение.

По първия въпрос. Без съмнение настоящият труд е изключително актуален поради предмета и обекта си на интерес и заявените за изследване задачи. Става дума за мобилността на учените, видяна като средство за постигане на целите на европейското изследователско пространство и в същото време като основа за постигане на индивидуална кариера и престиж в академичната йерархия на отделния учен.

Рецензираната дисертация е безспорно актуална. В нея се подлагат на анализ представите и дефинициите за мобилност на учените, предварително се уговаря неангажирането с проблеми от следствено естество като „brain drain”, утвърждава се тезата за „brain circulation”, разкрива се спецификата на географската или вътрешно академична и междусекторна мобилност, защитава се утвърждаването на Модус 2

производство на знание, което иманентно предполага наличието на висока мобилност на академичните представители.

В този смисъл основните научни и научно-приложни приноси в дисертацията могат да бъдат видяни, както по линия на разширяване на познанието и обогатяване на съществуващите знания в областта на научната мобилност на теоретично общоевропейско и конкретно национално равнище, така и в областта на когнитивния процес на вземане на индивидуално решение за вътрешно академична или секторна мобилност. Разкриването на факторите, които стимулират или обратно, ограничават единия и другия тип мобилност носи сериозен приложен заряд. Описанието им директно указва кои са отправните точки за рационално управление на науката в ситуация на засилени междуличностни, междуинституционални, междунационални контакти, ангажирани в процеса на формиране на европейско изследователско пространство и в ситуация на масово разпространение на новите информационни технологии, преобразили изцяло динамиката на комуникационното поведение на хората.

По втория въпрос. Дисертационният труд има класическа структура. На трите ясно формулирани задачи са посветени съответно и трите глави в дисертацията като са използвани методите – анализ на литературни документални източници и емпирично изследване чрез пряка индивидуална анкетна карта.

Първа е задачата да се определи същността, динамиката и значението на мобилността за професионалното развитие на учените. Това е постигнато като в първа глава се изяснява понятийния апарат, с който се описва мобилността на учените, показва се развитието и промяната във вижданията за мобилност, особено в последните години на миналия век и началото на новия. Това е главата, в която се задават основните характеристики на мобилността на учените в научноизследователската дейност като се сравняват отделни форми на научна комуникация. Сред тях са работата в съвременни изследователски проекти, в централните за върхови постижения, характера на научните паркове, на предприемаческите университети, и мрежовите кълъстерни групи. Тук се заявява и централното място на мобилността за индивидуалния растеж и професионалното

развитие на учените през целия живот, и специално върху ранната ѝ реализация – още в докторантския и постдокторантския етап.

Втората глава изпълнява поставената задача да представи анализ на развитието на политиката на Европейския съюз в областта на научната мобилност. Проследено е развитието на идеите за мобилност, промяната в значението, което ЕС влага в необходимостта от висока и непрекъсната мобилност на учените и тяхното превъплъщение в конкретни политики. Разгледани са отделните инструменти за въздействие, с които ЕС се стреми да осъществи общоевропейско изследователско пространство. Описани са редица институционални решения на ЕС в тази връзка, сред които Портала EUROAXESS (европейски портал за мобилност на изследователите), съвместните изследователски центрове (Joint Research Centers), европейският изследователски съвет (European Research Council) и европейският институт за иновации и технологии (European Institute of Innovation and Technology).

Третата глава представя резултатите от емпирично изследване, целта на което е да се получи обратна връзка от опитни в областта на мобилността български учени. Така, описвайки основните характеристики и фактори, стимулиращи или възпрепятстващи мобилността на българските учени, се дава възможност за сравнение на значението на мобилността у нас и в други страни. Отговорите на 114 учени - участници в изследването дават възможност да се определи дали е налице ново отношение към мобилността сред българските учени, които все повече отдават значение на мобилността като предпоставка за израстване в кариерата, за професионална реализация чрез колективни публикации в чужди научни списания с импакт фактор, чрез използване на мобилността за комерсиализиране на научните резултати и трансфер на знанията в системата на научната практика.

Изводите, до които дисертантът стига, изследвайки факторите за мобилност, които самите учени с опит в мобилността споделят, са от значение, не само като изследователски резултати, но и като възможност да се използват за нуждите на разработване на нова концепция за изработване на бъдещи стратегии в областта на научната политика и академичното развитие. Например, това, че слабо или почти никак не

е развита междусекторната мобилност за представителите на обществените и хуманитарните науки, както и че те предпочитат мобилността да е в различни изследователски звена, а не в една институция представлява информация, която може да се използва за създаването и разработването на отделни концепции за мобилност на учените от различните области на знанието. В същото време, предпочитанието към краткосрочен период на мобилност, ясно заявено сред българските учени, участници в изследването съответства на съвременните насоки за мобилност, които се заявяват и от европейските партньори. И макар да има известна разлика между спецификата на науката, тъй като учените от природните науки изразяват по-голяма готовност да участват в по-дълги периоди на мобилност, разкритите резултати говорят за следване на общи тенденции във формите на мобилност и в ориентацията към т.нар. „brain circulation”.

Отсъствието на разпространени форми на междусекторна мобилност не се държи на непознаване, на отрицателно отношение или на отхвърляне на възможността за излизане от академичната сфера с цел научноприложна работа. Това е преди всичко резултат на отсъствието на възможности и готовност на бизнеса и другите възможни бенефициенти да предложат поле за реализация на научните изследвания и на самите учени. В същото време, най-мотивирани за междусекторна мобилност са докторантите. Останалите са готови за паралелна работа, без да се напуска академичното място, да се работи върху приложни въпроси съвместно с потребителите на научните резултати.

Основният извод е, че мотивацията към мобилност на българските учени е преди всичко възможността за академичен контакт с представители на чужди школи, институции, професионална среда. Поради което, участието в международни проекти като търсене на научно партньорство е основната форма на мобилност сред българските учени.

В същото време, се показва, че у нас мобилността все още не фигурира като условие и не влияе съществено върху професионалната кариера. Сред условията, които са в състояние да повлияят мотивацията за мобилност на преден план са изведени - престижът на звеното, към което е насочен интересът, възможността за бизнес реализация на научните резултати и създаването на нови социални контакти, възможността за съвместни публикации с учени от други страни и израстването в кариерата, както впрочем и неудовлетвореността от текущото състояние на научната среда.

В заключението на дисертацията се обобщават основните изводи от изследването, които са мотивирани и ясно формулирани.

Какви по-характерни критични бележки бих могла да отправя към дисертацията? Първо, при въвеждане на основния понятиен апарат не е отделено достатъчно внимание на същностното разграничение чрез примери на вътрешноакадемичната и междусекторната мобилност. Така например, не става ясно, до каква степен е въпрос на мобилност или на нормативен акт възможността да се преминава от един в друг сектор. Както и дали отделните национални системи предлагат съпоставими потребители на научна информация. На места в дисертацията се говори само за бизнеса като потребител, на други места и за НПО и държавната администрация, но отсъства ясно определяне на секторите, както и приемливата продължителност на преход от един в друг сектор, което да бъде определено като мобилност, а не например като смяна на професионалната реализация на заетия.

Второ, в методическата част са налице определени слабости. При относително ниската възвращаемост на анкетната карта, според мен е следвало да се потърси допълнителна потвърждаваща информация преди всичко получена чрез качествени методи от типа на фокус групите или интервюта. Защото статистически значимите резултати за връзки между отделните въпроси в анкетната карта са твърде малко на брой (само пет) на които впрочем се крепят основните резултати от изследването. В тази връзка те следва да са част от основния текст, а не да се прилагат както е тук в Приложение 2.

Трето, има определени пропуски в представянето на българските изследвания, занимаващи се с въпросите на миграцията сред учените. Така например отсъства и в библиографията и в анализа на документацията изследването на Хр. Домозетов и Е. Тодорова от 1990г., представително за БАН и ВУЗ в България, публикувано в сп. Социологически проблеми, бр. 2, с. 78-85 от същата година под заглавие „Потенциалната емиграция на научните работници от БАН и ВУЗ в условията на облекчен паспортен режим”.

Четвърто, макар да са правомерни заявените в началото ограничения, струва ни се, че те са твърде много и е могло да се представи сбито състоянието на нормативната ограничителна и стимулираща мобилността среда в България и в някои страни по избор. Защото условията и възможностите за мобилност на учените не може да се разглеждат изолирано от цялостната социална среда, от действащите нормативни разпоредби на пазара на труда, например възраст при пенсиониране, възможност или отсъствие на дългосрочни платени и неплатени отпуски (сабатикъл), ограничения за заемане на определени научни ръководни постове в резултат на сегментиране на научните области, и др. Както науковедския, така и социологическия прочит задължително изисква анализ и точно маркиране на социалната среда, за да се придаде смисъл на нагласите и оценките на представителите на отделни социални групи, които се изследват. Въпреки, че дисертантът ги е споменал, според нас този въпрос изисква по-широко представяне.

От цитираните в автореферата научни публикации на кандидата, свързаните с темата на дисертацията са 6 на брой и всичките са самостоятелни. Две от тях са научни статии, публикувани в научни списания – сп. Социологически проблеми и сп. Наука. Останалите публикации са доклади, изнесени на научни форуми, конференции и кръгли маси. Както броят, така и вида на публикациите отговарят на изискванията за присъждане на научната степен „доктор”.

Не мога да не отбележа, че имам и лични впечатления от Анета Сакалова, на която съм чела лекции и водила упражнения в рамките на семинар за подготовка по базови умения за докторанти. Докторантката участваше активно в занятията и остави впечатление на образован и професионално ориентиран към работата си млад учен. Презентацията, която изнесе разкри познание в областта на добрата комуникация и умения за публично заявяване на позиция.

Като имам предвид научните достойнства на дисертацията - заявяването на обогатяваща научните знания проблемна област и възможните практико-приложни ефекти от изследването - препоръчвам на г-жа Анета да бъде присъдена образователната и научна степен “доктор”.

26 юни 2011 г.

Рецензент:

Проф. Елка Тодорова, д.с.н.